

En særlig færøsk religionshistorie i nordisk-dansk perspektiv

Af Hans Andrias Sølvará

Færøerne har en særskilt nordisk historie, som på mange måder har udviklet sig på egne præmisser. Dette gælder også religions- og kirkehistorien, men påvirkningen fra dansk kultur har både institutionelt og indholdsmæssigt været stor siden reformationen - mange har ment alt for stor. Denne dobbelthed har haft den konsekvens, at færøsk religions- og kirkehistorie både har udviklet sig med inspiration fra og på trods af dansk kultur. I det sidste tilfælde er inspirationen for en stor del kommet fra områder uden for det danske rige. Disse særlige færøske forhold har haft den betydning, at udviklingen på Færøerne har været unik. I denne artikel vil jeg forsøge at belyse denne udvikling med særligt henblik på perioden fra omkring 1850, da Færøerne blev lagt under den danske grundlov, til 1950, da det færøske samfund blev transformeret fra et traditionelt bondesamfund til et differentieret fiskersamfund. Perspektivet vil ikke være snævert færøsk/nationalt, som det ofte har været tilfældet inden for den færøske historieforskning, men snarere nordisk-dansk.

Den katolske tid

Den traditionelle opfattelse har været, at Færøerne blev bosat af norske vikinger omkring 800, men nye arkæologiske fund viser, at vi skal nogle århundreder længere tilbage.¹ Det har været det nordiske verdensbillede, nordboerne har haft med sig som kulturel-religiøs bagage, men det er blevet antydnet, at nogle af dem har været keltiske kristne, som kom via Irland.² 200 år senere blev den katolske kristendom indført på øerne – også fra Norge.

De første 200 år efter den norrøne bosættelse mener historikere, at Færøerne, som havde sit eget alting og flere lokalting, politisk set har været relativt uafhængige af Norge, men i 1200-tallet har den norske indflydelse været voksende. Norske love blev sat i kraft på Færøerne og de politiske institutioner, altinget og lokaltingene, kom gennem kongelige norske embedsmænd under større indflydelse af den fremvoksende norske kongemagt.³

Økonomisk, politisk, kulturelt og religiøst har indflydelsen fra Norge været voksende. Jorden på Færøerne var oprindeligt de færøske bønders selvejendom, men i løbet af middelalderen overgik to tredjedele til den katolske kirke, norske og danske adelsfamilier og lidt til kongen. Kirken var den største jordejer med næsten halvdelen af al jord, 1158 marker, mens kronen kun ejede en mindre del – 130 marker. Den norske indflydelse ses bl.a. af, at den norske adelsfamilie Benkestok sammen med den danske adelsfamilie Rosenkrands kom til at eje 276 marker jord, mens det magtfulde norske Munkelivkloster ved Bergen, som i højmiddelalderen var det største kloster i Norge, i senmiddelalderen kom til at eje 28 marker jord på Færøerne. Deraf var de 26 ved det nuværende Klaksvík på Norderøerne, hvor Munkelivkloster således ejede mere end tredjedelen af jorden.⁴ Det var selvfølgelig den katolske kirke som overnationalt fænomen, der havde den største indflydelse, men Færøerne var et selvstændigt bispedømme med egen biskop. De fleste bisper var nordmænd, ingen af dem var færinger, og i hvert fald enkelte af dem var aldrig på Færøerne.⁵ Økonomisk skulle den katolske kirke finansiere sine byggeprojekter i Rom, og på Færøerne skulle den bl.a. finansiere bygningen af den efter færøske forhold monumentale

1. Disse undersøgelser er så nye, at de ikke er blevet publiceret.

2. Kari Jespersen & Jens Pauli A. Nolsøe: *Havnar søga I*, Tórshavn 2004, s. 70.

3. Hans Andrias Sølvará: *Løgtingið 150*, bind 1, Tórshavn, 2002, s. 39-42.

4. *Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen*, 1-21, Christiania, 1847-1919, 12. bind, 1846-1919, s. 163-164.

5. Hans Jacob Debes: *Føroya Söga. Skattland og len*, Tórshavn, 1995, s. 121.

Magnuskatedral i Kirkebø, som blev bygget i 1200-tallet. De lokale kirker eller bønhus har nok som på Island været knyttet til de lokale bønder, men kirkens indflydelse har været voksende i senmiddelalderen. En norsk præst, Peder Claussøn Friis, som skrev en beretning om Færøerne i 1592, oplyser med baggrund i ældre kilder, at der var flere kirker på Færøerne i middelalderen end i 1592.⁶ I 1327-1328, da Johan de Serone og Bernard de Ortolis rejste rundt i Norden for at opkræve skatter til pavestolen, ved vi, at de i Nidaros den 28. april 1327 modtog skat for en 8-årig periode fra det færøske bispedømme.⁷ Dette er første gang, at Færøerne er nævnt i denne sammenhæng.

Den katolske kirkes indflydelse har således været stor i sidste del af middelalderen, hvor de politiske og administrative kanaler har gået gennem Bergen i Norge, men Færøerne var et selvstændigt bispedømme i middelalderen igennem. Det kirkelige sprog har været latin, som i hele den katolske kristne verden, men der er bevaret nogle breve fra 1400-tallet, som antyder, at der var udviklet et særligt færøsk skriftsprog, som også blev brugt.⁸

Fra norsk skatland til dansk amt

Samtidig voksede også dansk indflydelse gennem hele senmiddelalderen. Den danske krone arvede i 1380 Norge og dermed også de norske nordatlantiske skatlande, Færøerne, Island og Grønland. Færøerne blev administreret som en del af Norge, men den danske indflydelse blev større efter reformationen – i særdeleshed i forbindelse med udviklingen mod enevælde i 1600-tallet, da administrationen af Færøerne blev flyttet fra Bergen til København. Det færøske bispedømme blev lagt under Sjællands bisp og bispedømme.⁹

6. Peder Claussøn Friis: *Norriges oc omliggende Øers sandfærdige beskriuffelse indeholdendis huis vært er at vide, baade om landsens oc indbyggernis leilighed oc vilkor, saa vel i fordum tid, som i vore dage/kortligen tilsammen fattit aff V. Peder Claussøn*, København, 1632, s. 148.

7. Anton Degn: "Hvat kann Rómaskatturin í Føroyum siga okkum?", *Vardin*, bd. 12, Tórshavn, 1977 s. 130-131.

8. *Diplomatarium Færoense*. Føroyskt Fodnbrævasavn, Tórshavn, 1985, s. XXXIV ff og 31-53, Louis Zachariasen: *Føroyar sum Rættarsamfelag 1535-1655*, Tórshavn 1961, s. 320 og Petur Martin Rasmussen: *Den Færøske Sprogrensning med særligt henblik på kampen om færøsk som kirkesprog i national og partipolitisk belysning*. Annales Societatis Scientiarum Færoensis Supplementum XIII, Tórshavn, 1987, s. 55.

9. Jonathan Wylie: *The Faroe Islands. Interpretations of History*. The University Press of Kentucky, Kentucky, 1987, s. 24.

I 1814 mistede Danmark Norge til Sverige, der havde været heldigere i sin deltagelse i napoleonskrigene, mens skatlandene blev under Danmark. Da grundloven blev sat i kraft i Danmark i 1849 var det dog kun Færøerne af de nordatlantiske skatlande, der kom under det danske grundlovsområde. I den forbindelse blev det færøske Lagting, der som det sidste lokalting i det dansk-norske rige i enevældens ånd var blevet nedlagt i 1816, genoprettet i 1852 som et amtsråd med rådgivende beføjelser. Dermed var Færøerne, der havde gennemgået en relativt selvstændig historisk udvikling, som det eneste af de tre forhenværende norske skatlande, blevet inkorporeret i det nye danske grundlovsområde. Forholdene på Færøerne var dog så forskellige fra dem i Danmark, at det allerede i 1813 blev afgjort, at love skulle sættes særskilt i kraft på Færøerne, hvis de da overhovedet skulle sættes i kraft.

Derfor blev udviklingen også efter 1850 helt forskellig fra det øvrige grundlovsområde. Frihandelen, som i 1856 afløste den kongelige monopolhandel, satte samtidig skub i en samfundsmæssig udvikling på Færøerne, der revolutionerede det færøske bondesamfund.

Reformationen og dens betydning

Det er blevet hævdet, at reformationen, som blev indført på Færøerne fra Norge ca. 1540, var en af de største økonomiske katastrofer, som nogensinde har overgået Færøerne.¹⁰ Baggrunden for denne opfattelse er at finde i den omstændighed, at en konsekvens af reformationen var, at hele kirkens jordejendom blev overtaget af kronen, som nu blev den største jordejer på Færøerne med over halvdelen af jorden. Dermed forsvandt kirkens skatteindtægter, som før reformationen blev brugt på Færøerne, ud af landet. Dette er nok en forenklet opfattelse, men jeg skal argumentere for, at reformationen er en begivenhed, som fik umådelig stor betydning – også for den nyere færøske religions- og kirkehistorie.

Det færøske bispedømme blev nedlagt som en konsekvens af reformationen, og Færøerne blev en del af Sjællands bispedømme. Præsterne, som i de fleste tilfælde var danske, blev danske embedsmænd, der som de fleste og største færøske bønder kom til at fæste gårde, der tilhørte kronen – efter 1814 den danske krone. Det der fik afgørende betydning var, at det kirkelige sprog, som i reformationens ånd blev nationalsprogene rundt omkring i de reformerte lande, på Færøerne blev dansk. Kort efter Reformationen forsvandt det færøske skriftsprog

10. Arni Thorsteinsson: "Jarðarbøkur og jarðarognir", *Brot úr Føroya Sögu*, Tórshavn, 2010, s. 15.

fuldstændigt, da det blev afløst af dansk sprog – både i verdslige og religiøse forhold. Mens Bibelen i de andre nordiske lande i reformationens ånd blev oversat til lokalsprogene allerede i 1500-tallet, fik Færøerne ingen autoriseret færøsk kirkebibel før i 1961. Indflydelsen fra dansk, der blev opfattet som kultursproget, var så overvældende, at mange færinger blev overbeviste om, at færøsk kun var et almuesprog, der næppe var værdigt til at overleve. Dette var i hvert fald oplysningsmanden Jens Christian Svabos mening i 1782.¹¹ Pétur Péturson har sagt, at islændingene, der fik en islandsk oversættelse af bibelen allerede i 1540/84, var overbeviste om, at Gud kun forstod Islandsk, mens der var eksempler på Færøerne om, at præsten måtte have tolk med sig, når han skulle på husbesøg.¹² En oversættelse af Mattæusevangeliet fra 1823 blev dårligt modtaget, fordi, færøsk blev opfattet som et almuesprog, der ikke egnede sig til religiøse forhold.¹³ Hammershaimb, der genskabte det færøske skriftsprog efter islandsk mønster i 1846, holdt i 1855 en gudstjeneste på færøsk, men den blev så dårligt modtaget, at han først forsøgte igen i 1902.¹⁴ I 1894 blev det diskuteret, om det var synd at bruge færøsk sprog i forhold til Gud.¹⁵ På Færøerne forstod Gud kun dansk. Dansk sprog og kultur fik så overvældende indflydelse på Færøerne, at også færinger var i tvivl om, hvorvidt deres talesprog var et rigtigt sprog. Dette ændrede sig først med nationalbevægelsen i de sidste to årtier af 1800-tallet, der med inspiration fra færøske studenter i København forsøgte at redde det færøske sprog fra undergang. Men så sent som i 1906 kunne den færøske rigsdagsmand Oliver Effersøe, der var valgt for Samhørighedspartiet, i sin første tale i Folketinget til stor forargelse for selvstyrefolkene udtale: ”Vi Færinger føle os fuldstændig som Danske og ønske at bevare dansk Sprog paa Øerne for vore Efterkommere” – uden dog at afvise færøsk.¹⁶ Nogle år senere, i 1912, vedtog Rigsdagen i forbindelse med at Lov om Menighedsråd blev sat i kraft på Færøerne efter vejledning fra flertallet i Lagtinget, at dansk var skole- og kirkesprog på Færøerne, dog med mulighed for at bruge

11. Jens Christian Svabo: *Indberetninger fra en rejse i Færø 1781 og 1782*, København, 1976, s. 265-266.

12. Pétur Pétursson: *Trúarlegur vakningar í Færeyum og á Íslandi* (Frændafundur 5), Reykjavík, 2005, s. 20-26

13. Hans Jacob Debes: *Nú er tann stundin ... Tjóðskaparrørsla og sjálvstýrispolitikkur til 1906 - við søguligum baksýni*, Tórshavn, 1982, s. 77.

14. Debes 1982, s. 183 og Petur Martin Rasmussen: *Tættir úr Føroya Kirkjusøgu*, Tórshavn, 1978, s. 140.

15. Rasmussen 1987, s. 138 ff.

16. *Rigsdagstidende. Forhandlinger paa Folketinget. 59de ordentlige Samling 1906-07*, 1, København 1906, sp. 946.

færøsk i gudstjenesten et vist antal gange om året, når præsten var enig med menighedsrådet, og biskoppen fandt, at omstændighederne talte for det.¹⁷ En lignende formulering om kirkesproget var sat i kraft i 1903 i forbindelse med lov om menighedsråd, men loven fra 1912 forblev med ændringer i 1925 i kraft til 1939.

En dansk læge, som var på Færøerne vinteren 1891-1892, kunne bevidne, at en færøsk gudstjeneste lignede en dansk gudstjeneste, hvis man altså ser bort fra nogle musikalske afvigelser. Severin Thomsen, som var i kirke i Klaksvík 21. december 1891, beskrev i 1893 oplevelsen således:

Jeg var i Kirke om Formiddagen. Den er stor og pyntelig, har hvælvet blaamalet Loft med Stjerner paa og en ny smuk Altertalve. Gudstjenesten foregik naturligvis ganske som hos os, men sangen, o Rædsel! Drengene sad i Koret og skraalede i, alt det de havde lært, på nogle mig ganske ukjendte, højst forældede Melodier til Kingos Psalmebog. Der var ikke talen om, at de fulgtes ad, en var en halv linje foran, en anden ligesaa meget bagefter. Naar de tabte Traaden i Bogen, reddede de Situationen ved at indskyde et ”og, aa” eller lignende, der udslyngedes med høi Røst. Tog man kun Hensyn til Sangen, kunde man tro sig hensat blandt vilde Festschilbedere i Sydhavet.¹⁸

Det skal bemærkes, at dette ikke er den eneste ikke-færing, som beskriver den færøske salmesang på en lidet flatterende måde,¹⁹ men den omstændighed, at Severin Thomsen var dansker viser tydeligt, at kingosangen på Færøerne havde en helt anden betydning og overlevede i en anden og ældre udgave end i Danmark. Dette hænger sammen med, at der ikke fandtes et færøsk skriftsprog før 1846, mens færingerne sang Kingo på ”gøtedansk”.

Som en konsekvens af den øgede bevidsthed omkring det færøske i almindelighed og det færøske sprog i særdeleshed, som kom med den færøske nationalbevægelse, der blev etableret i Tórshavn 2. juledag 1888, blev der senere oprettet egentlige politiske partier på Færøerne.

17. *Lovtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1912*, s. 1329, og Bonnevie, Erik og Mithens, Edward (red.): *Færøsk Lovsamling. Indeholdende særlige for Færøerne gældende Love og administrative bestemmelser. 1559-1923*, 1. bind, Tórshavn, 1932, s. 403-404.

18. Severin Thomsen: ”En vinter paa Færøerne.”, *Fra Færøerne – Úr Føroyum*, bind IX-X, København, 1983, s. 117.

19. Carl Julian Graba: *Dagbók í árinum 1928 skrivað á eini ferð til Føroya*, Tórshavn 1987, s. 100-101.

Nationalbevægelsen kom omkring 1900 i strid med sig selv om, hvorvidt den nye nationale erkendelse også skulle føre til større politisk selvstændighed i det danske rige. Det var på den baggrund, at Samhørighedspartiet, der ønskede at bevare de hidtidige statsretlige forhold, dansk kultur og dansk sprog på Færøerne, blev etableret i 1906, mens Selvstyrepartiet, der ønskede større selvstændighed og bedre rettigheder til det færøske sprog, blev etableret i 1909. Senere – i 1920'erne og 30'erne – kom andre politiske partier, der lagde vægt på økonomiske og sociale spørgsmål, men det var spørgsmålet omkring forholdet til Danmark, der var afgørende frem til hjemmestyrelovens ikrafttræden i 1948. Herunder var spørgsmålet om det færøske sprogs rettigheder på Færøerne helt afgørende.

I 1939 blev færøsk sprog ligestillet med dansk i skole og kirke, men det var først med hjemmestyreloven i 1948, at færøsk blev anerkendt som hovedsprog på Færøerne. Lidt provokerende kan man sige, at det var først i 1948, at reformationens ånd i sproglig henseende sejrede på Færøerne, men det var for en stor del tale om en kamp om at nå et mål, som færingerne selv var indbyrdes uenige om, og som blev udkæmpet på Færøerne.

På denne baggrund er det ret indlysende, at spørgsmålet om sprogets rettigheder i kirken kom til at få stor betydning for den religiøse og kirkelige udvikling på Færøerne. Der blev dog ikke som på Island – hvor den nationale bevægelse var meget stærkere end på Færøerne – oprettet lutherske frikirker på Færøerne, men tanken blev nævnt af færøske selvstyrefolk i 1896, da de mente, at det gik for langsomt med at få færøsk sprog ind i kirken.²⁰ Dertil var selvstyrebevægelsen på Færøerne for svag og folkekirken for godt rodfæstet i det traditionelle færøske bondesamfund. De pietistiske bevægelser i Danmark i 1700-tallet²¹ og grundtvigianismen i 1800-tallet²² kom til Færøerne gennem de danske præster, som kom fra de fleste kirkelige retninger i Danmark. Den sidste fik gennem nationalbevægelsen dog større betydning. Det var imidlertid den lutherske ortodoksi med den lille katekismus, Brochmand og Kingos salmer, der dominerede færøsk kirkeliv – i enkelte tilfælde til 1950'erne.²³ Dette var dog ikke så meget

20. *Føringatíðindi*, 1890-1906, Tórshavn, 1969, nr. 4, 20. februar 1896.

21. Hans Jacob Debes: "Ideer og Identitet - Færøerne og europæiske tidsbevægelser", Ingi Sigurðsson (ritstj.): *Internationale Idestrømninger og nordisk kultur 1850-1914. Det 22. nordiske historikermøde, Oslo 13-18. august 1994*, Historisk Institut, Universitetet i Oslo, og Den norske historiske forening (HIFO), Oslo, 1997, s. 59 f.

22. Rasmussen 1987, s. 81 ff.

23. Rasmussen 1987, s. 65.

anderledes end i udkantsområder i Danmark, hvor Kingo også blev benyttet til omkring 1950 – i et enkelt tilfælde så sent som i 1966.²⁴ Forskellen i forhold til en dansk kirke var i hovedsagen det, som Severin Thomsen ikke lagde mærke til, fordi han var dansker – at kirkesproget var dansk, som flere færinger havde problemer med helt at forstå,²⁵ og ikke færøsk, som var deres dagligdagssprog. Den liberale teologi, som bredte sig fra Tyskland til Danmark i begyndelsen af 1900-tallet,²⁶ og som fik meget stor indflydelse på islandsk religions- og kirkehistorie,²⁷ fik imidlertid ingen indflydelse på kirke- og religionshistorie på Færøerne. Den religiøse inspiration fra Danmark kom på grund af de administrative kirkelige forbindelser mellem Danmark og Færøerne i hovedsagen til Færøerne gennem præsterne, hvilket medførte, at kirkekritiske stemmer, f.eks. Søren Kierkegaards, eller bevægelser uden for den danske folkekirke, ikke fik afgørende indflydelse på det færøske kristenliv.

Da det færøske samfund begyndte at flytte sig fra traditionelt bondesamfund til et mere differentieret fiskersamfund, der satte krav til mere personlig gudsyndelse, mente mange selvstyrefolk imidlertid, at det gik for langsomt med at få færøsk ind i kirken. Jákup Dahl, der var selvstyremand og blev provst i 1917, oversatte i 1918-1919 efter anmodning fra et stort flertal i Lagtinget ritualerne til færøsk, men de blev først autoriserede i 1930.²⁸ Jákup Dahl påstod i Lagtinget i 1923, at bureaukratiske forhindringer blev lagt i vejen for autorisationen: ”denne sag har vandret fra det ene sted til det andet til erklæring”.²⁹ I 1920 og i 1921 vedtog Lagtinget med den snævrere mulige margen at sidestille færøsk og dansk i kirken, men dette blev ikke fulgt op af de danske myndigheder. Det hører med til historien, at Selvstyrepartiet, som udelukkende på grund af valgtekniske forhold havde flertal i Lagtinget på dette tidspunkt, ikke havde flertallet af vælgerne bag sig – det havde Samhørighedspartiet, som stemte imod ændringerne. Det var først i 1939, efter at et solidt flertal i Lagtinget, der havde et stort flertal af de færøske vælgere bag sig, havde sendt en henvendelse til Danmarks regering om at ligestille færøsk og dansk i kirken, at danske

24. Martin Schwarz Lausten: *Kirkens historie i Danmark. Pavekirke – Kongekirke – Folkekirke*, Århus, 2008, s. 77.

25. Rasmussen 1987, s. 51.

26. Lausten 2008, s. 102.

27. Pétursson 1983, s. 151-166

28. Rasmussen 1987, s. 295.

29. *Munnligt orðaskifti á Føroya Løgtingi 1923 viðvíkjandi spurninginum Føroyar-Noreg við nevndaráliði*, Tórshavn, 1923, s. 48-51.

myndigheder gav efter og vedtog en lovgivning, der ligestillede færøsk og dansk i kirken.

Spørgsmålet om kirkesproget splittede med andre ord færingerne i første del af det 20. århundrede, samtidig med, at det gik langsomt med at få de ændringer gennemført, som Lagtinget trods alt kunne skabe et lille flertal for. Dertil kom, at de store demografiske ændringer, der fulgte med fiskerierhvervets udvikling i det 20. århundrede, skabte nye urbane centre på steder, hvor havneforholdene var gode, mens sognepræsten opholdt sig i de traditionelle landbrugsbygder, hvorfra han besøgte kirkerne i sognet seks gange om året. Eksempelvis kan nævnes, at i Klaksvík, der fra 1850 til 1950 udviklede sig fra fire små bopladser i Norderøernes sognegæld til den ubestridt største og vigtigste by i hele distriktet – den vigtigste fiskerby på Færøerne – var der ingen sognepræst før i 1934. Allerede i 1895 havde man haft planer om at flytte præstegården fra Viðareiði til Klaksvík, men Klaksvík måtte vente til 1934.³⁰ Dermed blev der skabt et kirkeligt tomrum i de nye fiskerbyer, hvor kirken – også på grund af de mentale ændringer, som skete i hovedet på folk i fiskerbyerne – stod svagt. Disse forhold var både en anledning og en ansporende mulighed for dem, der heller ikke af andre grunde var helt tilfredse med folkekirken til at puste nyt liv i folkekirken – eller ligefrem finde inspiration andre steder.

Vækkelsesbevægelserne og folkekirken

Egentlige religiøse vækkelsesbevægelser kom først til Færøerne i sidste halvdel af det 19. århundrede, men vi skal et par årtier ind i det 20. århundrede før de fik nogen opbakning. De hernhuttiske og baptistiske bevægelser, som kom til Danmark via Tyskland tidligt i 1800-tallet, kom ikke videre fra Danmark til Færøerne. På den anden side fik Indre Mission, der var etableret i Danmark i 1853, og har rødder i de gudelige forsamlinger og pietismen, stor betydning på Færøerne – om end noget forsinket i forhold til Danmark. Enkelte af de danske præster på Færøerne fra før 1900 var påvirkede af Indre Mission, f.eks. Einer Michael Riise, som var kommet til Færøerne i 1895, men det var først i 1904, at bevægelsens første missionær, teologen Axel Frederik Moe, blev ansat på Færøerne.

Indre Mission

Axel Frederik Moe, som stærkt kritiserede den færøske dans, bl.a. for dens forbindelse med spiritus, magtede dog ikke at få opbakning for

30. Hans Andrias Sølvará: *Klaksvíkar søga*, bind 2, Vestmanna, 2009, s. 369-371.

sin sag på Færøerne. Det var først efter at den første indfødte færøing, Alfred Petersen, i 1919 blev ansat af Indre Mission som missionær på Færøerne, at bevægelsen fik nogen tilslutning. På dette tidspunkt blev møderne ofte holdt på færøsk. I 1920'erne og 1930'erne, da der blev ansat flere færøske missionærer og bygget mange missionshuse, var der store indremissionske vækkelser på Færøerne. Det er blevet hævdet, at det først og fremmest var færøinger, der politisk var samhørighedsfolk, der tilsluttede sig Indre Mission.³¹ Det er der utvivlsomt noget om, og det er der heller ikke noget mærkeligt i, da bevægelsen var dansk af oprindelse og både blev finansieret og styret fra Danmark. På den anden side er det også et faktum, at Indre Missions ledelse havde store problemer med Alfred Petersen, der bemærkelsesværdigt nok på trods af alt dette forblev samhørighedsmand alt sit liv. Der var overhovedet store uoverensstemmelser indenfor Indre Mission på Færøerne i 1930'erne, som ifølge den danske indremissionske præst på Færøerne, Asger Højlund, mere handlede om personer end om lærespørgsmål.³² Uoverensstemmelsen mellem Alfred Petersen og Indre Mission kan også have handlet om, at han var nationalt sindet og ønskede at fremme færøsk sprog inden for Indre Mission på Færøerne. Den første tid blev den danske Indre Missions sangbog benyttet, men senere begyndte Alfred Petersen at samle færøske sange til en færøsk Indre Missions sangbog, som blev udgivet i 1937. Det er dog næppe således, at det udelukkende var Alfred Petersens færøsk-nationale tilbøjeligheder, der var årsag til uoverensstemmelserne mellem ham og ledelsen i Indre Mission. Alfred Petersen var i 1930-erne også kommet i strid med sin egen menighed, der blev splittet – udbryderne etablerede nogle år senere, i 1943, en afdeling af KFUM i Klaksvík, hvor de holdt deres vækkelsesmøder.³³ Samarbejdsvanskeligheder har utvivlsomt været en del af problemet.

Hvorom alting er, så besluttede Indre Missions ledelse i 1939 at flytte Alfred Petersen sammen med de andre missionærer på Færøerne til Danmark. I Danmark var det sædvane at Indre Mission flyttede missionærerne mellem menighederne, men det var ikke sædvane på Færøerne. Alfred Petersen nægtede imidlertid at lade sig forflytte, hvilket fik stor betydning for Indre Missions historie på Færøerne. Anden Verdenskrig forhindrede, at der blev foretaget noget videre i sagen, men i 1946 blev Alfred Petersen afskediget. Det førte til splittelse af Indre

31. Henrik Fossing: *Færøernes Kirkehistorie fra ca. 1900-1946*. Speciale i teologi ved Aarhus Universitet, Århus, 1975, s. 93.

32. *Men Gud greb ind*, red. John Munck, København, 1960, s. 18.

33. Munck 1960, s. 78.

Mission på Færøerne. Alfred Petersen etablerede sammen med nogle andre en færøsk udgave af Indre Mission – Kirkjuliga heimamissionsfelagið (Den Kirkelige Indremissionske Forening). Det lykkedes med dette at få nogle selvstyrefolk med i den færøske del af bevægelsen – om det så var tilsigtet eller ej – men flertallet af de missionske færinger blev i Indre Mission. Indre Mission gjorde et stort socialt arbejde på Færøerne, på skibene og i udenlandske havne, hvor færøske fiske-skibe kom. I 1940'erne synes den store vækst inden for bevægelsens tilslutning at være standset. Det er blevet vurderet, at ca. 10 % af den færøske befolkning jævnligt går til Indre Missions møder, men de store stridigheder indenfor bevægelsen i 1930'erne gavnede uden tvivl brødre-menigheden, som fik særdeles stor betydning på Færøerne.

Indre Mission forblev en indre kirkelig bevægelse, på trods af stridigheder med kirken. Helt anderledes gik det med den anden store vækkelsesbevægelse, der kom til Færøerne.

Brødre-menigheden

I 1865 kom den skotske vækkelsesmissionær William Gibson Sloan til Færøerne. Han var i Skotland kommet i forbindelse med The Plymouth Brethren, en calvinistisk inspireret vækkelsesbevægelse, der lagde stor vægt på personlig frelse. Bibelen, som var Guds ufejlbarlige og inspirerede ord, var den eneste rettesnor for kristne. Der var tale om en lægmandsbevægelse, der satte sig op imod de kirkelige ritualer. William Sloan mente, at den færøske kristendom mindede meget om katolicisme.³⁴ Menigheden – de kunne ikke lide ordet kirke – var en usynlig forbindelse mellem troende, uden formelle regler eller ritualer. De havde ikke anden trosbekendelse end Bibelen. Det afgørende i forhold til kirken var, at William Sloan forkastede barnedåben til fordel for den troendes voksendåb.

Da William Sloan kom til Færøerne i 1865 var han kun udstyret med nogle danske bibler, dansk sproglære og engelsk-dansk ordbog. Han rejste rundt på øerne, hvor han holdt sine prædikener på gebrokkent dansk. De første år rejste han imellem Færøerne og Skotland, men i begyndelsen af 1870'erne tog han fast ophold i Tórshavn. Det var ikke altid, at han blev godt modtaget, hvor han kom - til tider kunne han ikke finde logi på de steder, hvor han kom. Da den første færinger

34. Sigurd Berghamar: – *men Gud gav vøkst. Um William Sloan og fyrstu samkomurnar*, Tórshavn, 1992, s. 73.

blev gendøbt i havnen i Tórshavn i 1880 var modstanden så stor, at William Sloan for en tid flyttede fra Tórshavn. Den første menighed blev etableret i Tórshavn i 1880, men tilslutningen var ikke stor de første år. I 1901 har man vurderet, at 30 mennesker havde tilsluttet sig brødremenigheden, som den blev kaldt på Færøerne, de fleste i Tórshavn – det svarede til 0,2 % af befolkningen, der talte 15.000.³⁵

Da William Sloan døde i 1914, var der etableret menigheder andre steder end i Tórshavn, men tilslutningen var stadig meget begrænset. I 1911 havde 197 mennesker tilsluttet sig brødremenigheden – det svarede til 1,09 % af en befolkning på 18.000. Det var særlig Andrew Sloan, søn af William Sloan og hans færøske hustru, Elspa í Geil, som var opvokset på Færøerne, og færingen Victor Danielsen – der som den første havde oversat hele Bibelen til færøsk, i 1949 – der kom til at lede brødremenigheden efter William Sloan's død. På dette tidspunkt var man også begyndt på at holde møderne på færøsk. Victor Danielsen udgav den første salmebog på færøsk allerede i 1920.³⁶ Som Indre Mission var også brødremenigheden imod dele af den traditionelle færøske kultur. Victor Danielsen havde intet godt at sige om den færøske dans. Det var dog naturligt for brødremenigheden, der ikke havde nogen tilknytning til dansk sprog, at gøre færøsk til menighedssprog, da færingene overtog ledelsen af menigheden – det havde udelukkende været af bekvemmelighedsgrunde, at William G. Sloan havde benyttet sig af dansk sprog.

I et dansk-færøsk perspektiv er det interessant, at Victor Danielsen i 1916 brugte Søren Kierkegaard i sit kompromisløse opgør med folkekirken.³⁷ Nogen teologisk indflydelse på brødremenigheden fik Kierkegaard, der også kritiserede gendøberne, dog næppe. Man forpligtede sig ikke af Kierkegaards teologi, men udnyttede hans opgør med kirken.

Det var først omkring dette tidspunkt, at brødremenigheden fik nogen særlig tilslutning på Færøerne. I 1921 havde 550 færingene tilsluttet sig brødremenigheden, svarende til 1,52 % af befolkningen.³⁸ Men så gik det også stærkt. Omkring 1950 har man vurderet, at 10-12 % af den færøske befolkning havde tilsluttet sig brødremenigheden, men der

35. Gerhard Hansen: *Eindarmentan føroyinga og vekingarrørslurnar*, Tórshavn 1987, s. 182.

36. Zacharias Zachariassen: *Bíblían á føroyskum í hálva øld. Brot um bíbliutýðing Victor Danielsens og sálmaskaldskap hansara*, Gøta, 2000, s. 27-28.

37. Ólavur Rasmussen: *Søren Kierkegaard. Antin – Ella*, Hvalba, 2005, s. 37-44 og 178-191.

38. Óli Wolles: "Brødremenigheden på Færøerne 1865-1930". Speciale i Kristendommens historie ved Institut for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet, 1993, s. 60.

var store regionale forskelle.³⁹ I nogle traditionelt store bygder var der ingen menighed, mens der i Klaksvík, der havde gennemgået en rivende økonomisk og befolkningsmæssig udvikling i første halvdel af 1900-tallet, var ca. 30 %, der havde tilsluttet sig menigheden omkring 1950.⁴⁰

Perspektivering

Det særlige ved den kirkelige udvikling på Færøerne i perioden 1850-1950 kan således reduceres til disse fire overordnede påstande. 1) Den kirkelige ortodoksi overlevede længe på Færøerne – Gerhard Hansen har i sin doktorafhandling argumenteret for, at den overlevede længere på Færøerne end i Danmark og det øvrige Norden – også længere end på Island. 2) Vækkelsesbevægelserne fik ingen betydning på Færøerne før efter ca. 1920. 3) Den religiøse fornyelse/vækkelse på Færøerne kom for en stor del fra områder udenfor Danmark. 4) Den religiøse fornyelse på Færøerne fik overvejende betydning uden for kirken. Dette kan og har man indenfor historieforskningen forklaret på forskellige måder.

Gerhard Hansen har i sin afhandling om vækkelsesbevægelsernes møde med Færøernes enhedskultur argumenteret for, at vækkelsesbevægelserne først fik tilslutning på Færøerne i mellemkrigstiden. Det hænger sammen med, at nationalbevægelsen reddede den færøske enhedskultur fra at gå i opløsning – den fungerede som et bolværk mod ”bevægelser udefra”, altså vækkelsesbevægelserne.⁴¹ Dette synspunkt har Gerhard Hansen overtaget fra Pétur Péturssons afhandling om udviklingen på Island, der var meget forskellig fra den på Færøerne.⁴² Synspunkt kan heller ikke opretholdes. Den færøske enhedskultur – hvis det overhovedet er meningsfuldt at tale om en sådan – var i opløsning gennem hele perioden 1850-1950, og nationalbevægelsen var på samme måde som vækkelsesbevægelserne et fremmedelement i det færøske samfund, som kom til Færøerne udefra. Desuden var der tale om tidsligt parallelle bevægelser, som kom til Færøerne udefra sidst i 1800-tallet, dvs. som en konsekvens af opløsningen.⁴³ Dertil kommer, at det ikke udelukkende var det mere verdslige færøske kulturliv, f.eks. nationalismen og højskolebevægelsen, som hentede inspiration fra Grundtvig – det gjorde kirken også, som Petur Martin Rasmussen

39. Wolles 1993, s. 73.

40. Fossing 1975, s. 150, note 61.

41. Hansen 1987, s. 278.

42. Pétursson 1983. Det har Pétur Pétursson selv påpeget, se Pétur Pétursson: *Från väckelse till samfund. Svensk pingstmission på öarne i Nordatlanten*. Lund University Press, Lund, 1990.

43. Rasmussen 1987, s. 65.

har dokumenteret i sin afhandling om det færøske kirkesprog.⁴⁴ Det er, som jeg også har påvist tidligere, en sandhed med modifikationer, at den lutherske ortodoksi overlevede længere på Færøerne end i Danmark og i de øvrige Nordiske lande.

At vækkelsesbevægelserne fik stor betydning på Færøerne, hænger bl.a. sammen med, at det færøske samfund i perioden 1850-1950 gennemgik en voldsom økonomisk transformation, der havde med sig, at store dele af befolkningen flyttede fra traditionelle landbrugs- og kirkebygder, til de nye fiske- og havnepladser, hvor kirken traditionelt stod svagt. Disse samfundsmæssige forhold på Færøerne, der dog næppe i helt væsentlig grad skiller sig fra udviklingen i andre nordiske lande, kan forklare hvorfor brødremenigheden ikke fik fodfæste i traditionelle landbrugsbygder, mens den fik stor tilslutning i nogle af fiskerbyerne – f.eks. i Klaksvík på Nordreøerne. Josias Matras fra Norderøerne, der som ung i 1920'erne begyndte at gå til Alfred Petersens møder i Klaksvík, forklarede senere, at brødremenighedens tilslutning hang sammen med at: "Dengang var der ... kun een præst på Norderøerne. Han boede på Videreide, som fra gammel tid var den største bygd. Præsten kom som regel kun engang hveranden måned til Klaksvík, - så der har måske været for lidt modvægt fra kirkens side".⁴⁵ Dette er uden tvivl en væsentlig del af forklaringen, men dette er næppe en tilstrækkelig forklaring. Andre nordiske lande, f.eks. Island, gennemgik den samme udvikling, men der foregik fornyelsen inden for kirken.⁴⁶

I sin kritik af Gerhard Hansens tese har Óli Wolles i forlængelse af det her anførte om, at kirken ikke har været tæt nok på de nye betydningsfulde fiskerbyer, argumenteret for, at da vækkelsesbevægelserne ikke fik nogen tilslutning på Færøerne før efter ca. 1920, så hænger det sammen med, at det først var på dette tidspunkt, at vækkelsesbevægelserne begyndte at holde møder ombord på skibene.⁴⁷ Det var med andre ord intensiteten i Indre Missions og brødremenighedens missionsarbejde, der var afgørende. Denne forklaring, der er betydningsfuld, lider dog af samme svaghed som den forrige – den forklarer ikke i til-

44. Rasmussen 1987, s. 81 ff.

45. Munck 1960, s. 74

46. Pétur Pétursson: *Trúarlegar hreyfingar í Reykjavík tvo fyrstu áratugi 20. aldar*. Þriðji hluti. Spíritisminn og dultrúarhreyfingin. Saga, 22. b, Reykjavík, 1984, s. 172: "Independent religious sects never gained any permanent footing in Icelandic society and had little effect on religious beliefs of the people". Han skriver videre om de nye religiøse bevægelser, som fik nogen indflydelse på Island: "... these movements fought to remedy what they saw as the crises in the Church, they were never anti-clerical. They operated in and as part of the Church".

47. Wolles 1993, s. 74.

strækkelig grad, hvorfor fornyelsen for en stor del skete udenfor kirken på Færøerne. Desuden kan man også argumentere for, at intensiteten i missionsarbejdet delvis var en konsekvens af den større tilslutning i 1920'erne – ikke udelukkende tilslutningens årsag.

Det er næppe muligt at finde en tilstrækkelig forklaring på den særlige færøske udvikling, uden at man også inddrager de særlige historiske forudsætninger, der rækker tilbage til reformationen – her tænker jeg i særdeleshed på sprogspørgsmålet. Nationalbevægelsen, som kom til Færøerne via færøske studenter i København, fik af oplagte grunde tidligere tilslutning på Færøerne end vækkelsesbevægelserne, der dog kom til Færøerne på samme tidspunkt. Mens nationalbevægelsen, der på samme måde som vækkelsesbevægelserne var et fremmedelement på Færøerne, med det samme lagde vægt på det færøske sprog, så var vækkelsesbevægelserne oprindeligt båret frem af ikke-færinger, der ikke havde noget forhold til det færøske sprog. Desuden tog vækkelsesbevægelserne afstand fra dele af den færøske kultur, f.eks. den færøske dans. Vækkelsesbevægelserne var med andre ord mere fremmede på Færøerne end nationalbevægelsen. Det blev imidlertid afgørende, at det lykkedes for nationalbevægelsen at gøre sprogsprogs-målet til det afgørende kulturelle spørgsmål på Færøerne. På Færøerne var man dog ikke enig om dette spørgsmål, men omkring 1900 havde det færøske sprog vundet anerkendelse blandt de fleste færinger – om end de var uenige om, i hvor høj grad det skulle fortrænge dansk fra skolen og kirken.

Denne udvikling på Færøerne forårsagede, at vækkelsesbevægelserne ikke fik nogen tilslutning på Færøerne før færøske missionærer, der lagde vægt på færøsk sprog, overtog ledelsen af menighederne. Dette skete både for Indre Mission og for brødremenigheden omkring 1915-1920, da man begyndte at bruge færøsk sprog på møderne. I kirken, som den nationale bevægelse på dette tidspunkt ikke havde magtet at gøre mere færøsk, var dansk sprog stadig dominerende. Dette blev anledningen til, at vækkelsesbevægelserne, Indre Mission og brødremenigheden, - brødremenigheden, som ingen tilknytning havde til Danmark, var mere national - fik større opbakning på Færøerne. En væsentlig del af forklaringen på, at den religiøse fornyelse på Færøerne kom sent og for en stor del skete uden for folkekirken hænger tilsyneladende sammen med den særlige færøske sprogkamp. Dette var i første række en kamp, som blev udkæmpet på Færøerne, men den havde den betydning, at den religiøse fornyelse både skete inden for "den danske folkekirke", med inspiration fra Danmark, og uden for denne kirke, med inspiration udenfor Danmark. Den reli-

giøse fornyelse på Færøerne kan med andre ord næppe skilles fra den nationale bevægelses historie på Færøerne - en bevægelse, der gjorde sproget til national hovedsag.

Denne model kan også gøre rede for, hvorfor den færøske udvikling blev anderledes end på Island, hvor fornyelsen overhovedet skete inden for kirkens rammer. Den islandske kirke var islandsk – både med hensyn til præster og sprog – hvilket fik den betydning, at den hurtigt blev en del af den nationale bevægelse, der ønskede at selvstændiggøre og reformere kirken. Der var den afgørende forskel mellem udviklingen på Island og på Færøerne, at mens selvstyre- og nationalbevægelsen fik stor indflydelse på hele det islandske kulturliv – også på folkekirken – før vækkelsesbevægelserne kom,⁴⁸ så kom nationalbevægelsen og vækkelsesbevægelserne næsten samtidigt til Færøerne.⁴⁹ På Færøerne var folkekirken desuden dansk – både med hensyn til præster og sprog – hvilket fik den betydning, at kirken delvis kom i strid med national- og selvstyrebevægelsen på Færøerne, der både kom senere og var mere splittet end på Island. Resultatet var, at den meget traditionelle og dansk-sproglige folkekirke på Færøerne ikke magtede at rumme det nye samfunds kræfter, som vækkelsesbevægelserne hentede deres inspiration fra, da de ca. 1915-20 blev færøske. I 1920'erne var der endog mange færingar, sum forventede, at Indre Mission og brødrementigheden ville slutte sig sammen – uden for folkekirken.⁵⁰

Hvis man skal anlægge en kritisk synsvinkel på dansk kirkehistorie fra et særligt færøsk perspektiv, så må det være, at dansk kulturs indflydelse siden reformationen har været så stor på den færøske kirke, at den ikke magtede at optage de nye færøske elementer i sig, da nationalbevægelsen havde fået sat det færøske sprog på dagsordenen i 1880-erne. Det hører dog med til historien, at man heller ikke på Færøerne var enig om disse spørgsmål.

Men det siger måske lige så meget om, hvor stor dansk kulturs indflydelse har været.

48. Pétur Pétursson: *Church and Social Change. A Study of the Secularization Process in Iceland 1830-1930*, Vänersborg, 1983, s. 175.

49. Rasmussen 1987, s. 65.

50. Joensen, Jóan Pauli: "Føroyar í 100 ár", Hansen, Jørn Astrup og Joensen, Jóan Pauli: *Føroyar og bankarnir í 100 ár*, Tórshavn, 2006, s. 275 og Munch 1960, s. 74.

